

**ЎЗБЕКИСТОНДА РЕПРОДУКТИВ САЛОМАТЛИК ТИЗИМИНИНГ
ШАКЛЛАНИШИ ВА РИВОЖЛАНИШИ: ТАРИХИЙ БОСҚИЧЛАР, 2020–2024
ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ ВА ВОЗ ЕВРОПА ЁНДАШУВИ АСОСИДА ҚИЁСИЙ ТАҲЛИЛ**

Менглиев Атабек Чариевич

Денов тадбиркорлик ва педагогика институти, ўқитувчи.

E-mail: mengliyevatabek76@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18557242>

Аннотация. Тезисда Ўзбекистонда репродуктив саломатлик тизимининг шаклланиши ва ривожланиши тарихий босқичлар (анъанавий жамият, совет даври, мустақилликдан кейинги ислохотлар) кесимида таҳлил қилинади. 2020–2024 йиллардаги асосий тенденциялар — туғилиш динамикаси, она ўлими кўрсаткичлари, замонавий контрацепциядан фойдаланиш, профилактика ва хизматларга кириш омиллари — умумлаштирилади. Таҳлил ВОЗ Европа минтақасининг репродуктив саломатлик бўйича концептуал ёндашуви доирасида Белгия, Россия, Беларусь, Япония, Жанубий Корея ва Хитой тажрибаси билан қиёсий равишда ёритилиб, Ўзбекистон учун институционал ва демографик хулосалар ҳамда амалий тавсиялар ишлаб чиқилади.

Калит сўзлар: репродуктив саломатлик, оналик ва болалик муҳофазаси, демографик барқарорлик, профилактика, скрининг, контрацепция, ВОЗ Европа, қиёсий таҳлил, Ўзбекистон.

1. Долзарблиги

Репродуктив саломатлик инсон саломатлигининг ажралмас қисми бўлиб, аҳоли демографик барқарорлиги, оналик ва болалик муҳофазаси, оила институтининг мустаҳкамлиги ҳамда инсон капитали сифати билан узвий боғлиқ стратегик йўналиш ҳисобланади.

ВОЗ таърифларига кўра, репродуктив саломатлик фақат касаллик ёки нуқсонларнинг йўқлиги билан чекланмай, инсоннинг жисмоний, руҳий ва ижтимоий фаровонлиги ҳолатини ҳам қамраб олади. Шу боис мазкур йўналиш соғлиқни сақлаш сиёсатида тиббий масала билан бир қаторда ижтимоий-демографик ҳамда инсон ҳуқуқлари билан боғлиқ комплекс тизим сифатида қаралади.

Аҳолиси ёш бўлган ва табиий ўсиш суръати нисбатан юқори сақланиб келаётган Ўзбекистон шароитида репродуктив саломатлик масалалари алоҳида аҳамият касб этади.

Мамлакатда туғилиш, оналар ва болалар саломатлиги, оилавий режалаштириш, ёшлар саломатлигига оид қарорлар демографик ривожланишга бевосита таъсир кўрсатади.

Айниқса, 2020–2024 йилларда COVID-19 пандемияси шароитида соҳага бўлган талаб ошгани, профилактика ва скрининг дастурлари кенгайтиши ҳамда қишлоқ–шаҳар кесимида хизматларга кириш имкониятларидаги фарқлар мавжудлиги масалани янада долзарб қилди.

Шу нуқтаи назардан, репродуктив саломатлик тизимининг тарихий ривожланиши ва замонавий тенденцияларини ВОЗ Европа ёндашуви асосида қиёсий таҳлил қилиш илмий-амалий аҳамиятга эга.

2. Мақсад, вазифалар ва методологик ёндашув

Мақсад: Ўзбекистонда репродуктив саломатлик тизимининг тарихий шаклланиши ва институционал ривожланиш босқичларини таҳлил қилиш, 2020–2024 йиллар тенденцияларини умумлаштириш ҳамда ВОЗ Европа минтақаси концептуал ёндашуви асосида айрим мамлакатлар тажрибаси билан қиёсий хулосалар чиқариш.

Вазифалар:

1. тарихий босқичларда репродуктив саломатлик институтларининг шаклланишини ёритиш;
2. 2020–2024 йилларда туғилиш, она ўлими, контрацепция ва хизматларга кириш омилларини умумлаштириш;
3. ВОЗ Европа ёндашуви тамойиллари асосида қиёсий таҳлил мезонларини белгилаш;
4. Белгия, Россия, Беларусь, Япония, Жанубий Корея ва Хитой тажрибасини Ўзбекистон контекстида талқин қилиш;
5. институционал ва амалий тавсиялар ишлаб чиқиш.

Методология: тезисда тарихий-таҳлилий, қиёсий ва тизимли ёндашувлар қўлланди.

Таҳлил учун очиқ манбалар, халқаро индикаторлар (ВОЗ, UNFPA, Жаҳон банки, UNICEF) ва миллий ҳисобот материаллари асос қилиб олинди.

3. Тарихий ривожланиш босқичлари

3.1. Анъанавий жамият даври

Мустахлакчилик ва совет давридан олдин Ўзбекистон ҳудудида репродуктив саломатлик масалалари асосан анъанавий урф-одатлар, диний қарашлар ва халқ таботати доирасида амалга оширилган. Оналик ва болалик қадрият сифатида юқори баҳоланган бўлса-да, тиббий хизматлар илмий асосда тизимлашмаган, туғруқ кўп ҳолларда уй шароитида момолар ёрдамида кечган. Профилактика ва эрта аниқлаш амалиётларининг чекланганлиги она ва чақалоқ асоратлари хавфини оширган.

3.2. Совет даври

Совет даврида репродуктив саломатлик давлат тиббиёт тизимининг марказлашган моделига интеграция қилинди. Туғруқхоналар, аёллар консултациялари ва оналик-болалик муассасалари ривожланди, акушерлик-гинекологик хизматлар инфратузилмаси шаклланди. Бироқ репродуктив ҳуқуқлар, индивидуал танлов ва оилавий режалаштириш масалалари етарлича институционаллашмаган, демографик режалар устувор бўлган.

3.3. Мустақиллик йиллари

Мустақилликдан сўнг репродуктив саломатлик давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан бирига айланди: қонунчилик базаси, миллий дастурлар ва халқаро ҳамкорлик кенгайди. Бирламчи бўғин, патронаж ва перинатал хизматларни такомиллаштириш, профилактика ва аҳоли хабардорлигини оширишга қаратилган чоралар тизимли тус олди.

4. 2020–2024 йиллар: асосий тенденциялар (қисқача)

4.1. Туғилиш динамикаси

2020 йилда туғилиш даражаси (TFR) тахминан 3,06 атрофида баҳоланиб, 2019 йилга нисбатан ўсиш сифатида талқин қилинган.

2024 йилда туғилганлар сони камайгани қайд этилиши эса репродуктив қарорларга иқтисодий-ижтимоий омиллар таъсири ортиб бораётганини кўрсатади.

4.2. Она ўлими ва перинатал хавфлар

2020 йилда она ўлими кўрсаткичи тахминан 29/100 000 тирик туғилиш деб баҳоланган. Пандемия даврида (айниқса 2020 йил январ–сентябрь) хизматлар чекланиши ва оғир ҳолатлар кўпайиши хавфларни кучайтирган омил сифатида қайд этилади. 2020–2023 йилларда пасайиш тенденцияси келтирилади, бироқ айрим манбаларда “расмий ҳисоб” ва “модель баҳолаш” ўртасида методологик фарқлар мавжудлиги илмий таҳлилда алоҳида эътибор талаб қилади.

4.3. Контрацепция ва хизматлар қамрови

2020–2024 йилларда замонавий контрацептив воситалардан фойдаланиш улуши ўсиб боргани таъкидланади (масалан, 2020 йилда 42,9% атрофида). Бу хизматлар қамрови ва аҳоли хабардорлиги ошиши билан боғлиқ бўлиши мумкин. Шу билан бирга, айнқса қишлоқ ҳудудларида сифатли консултация ва барқарор таъминот билан боғлиқ муаммолар сақланиши эҳтимоли мавжуд.

4.4. Профилактика, таълим ва кириш имкониятлари

2020–2021 ўқув йилидан бошлаб мактабларда репродуктив саломатлик мавзуларида тарбиявий компонентларни кучайтириш ташаббуслари ёшлар хабардорлигини оширишга хизмат қилади. Бироқ аҳоли ва ёшлар орасида маълумот танқислиги, қишлоқ–шаҳар кесимида хизмат сифати ва кириш имкониятлари фарқи соҳадаги муҳим институционал муаммолардан бири сифатида талқин қилинади.

5. ВОЗ Европа ёндашуви ва қиёсий хулосалар

ВОЗ Европа ёндашуви репродуктив саломатликни инсон ҳуқуқлари ва тенглик, life-course, далилга асосланган профилактика, УНС интеграцияси, ёшларга мос хизматлар ва тенгсизликларни қисқартириш тамойиллари асосида баҳолайди.

Қиёсий талқинда: Белгияда паст она ўлими ва ўсмирлар туғруғи юқори сифатли перинатал ёрдам ва профилактика билан боғлиқ. Россия ва Беларусь тажрибаси марказлашган инфратузилманинг аҳамиятини кўрсатса-да, профилактика ва ёшлар билан маърифат ишлари доимий ривожни талаб қилади. Япония ва Жанубий Корея мисолида тиббий кўрсаткичлар юқори бўлса ҳам демографик пасайиш сиёсатни ижтимоий-иқтисодий омиллар билан уйғунлаштириш зарурлигини кўрсатади. Хитой мисоли эса хизматлар тақсимотида адолат ва ҳудудий тенгликни кучайтириш муҳимлигини англатади.

6. Амалий тавсиялар ва хулоса

Тавсиялар:

1. Бирламчи бўғинда репродуктив хизматларни “профилактика–скрининг–патронаж–перинатал ёрдам” занжири бўйича стандартлаштириш.
2. Ёшлар учун репродуктив маърифат ва “youth-friendly services” моделини институционал кучайтириш.
3. Қишлоқ ҳудудларида кадр, жиҳоз, логистика ва консултация сифати бўйича тенгликни таъминлаш.

4. Она ва болалар ўлими индикаторларида методологияни шаффофлаштириш, ягона ҳисобот базасини мустаҳкамлаш.

5. Демографик ўзгаришларни ҳисобга олган узоқ муддатли комплекс стратегия ишлаб чиқиш.

Хулоса: Ўзбекистонда репродуктив саломатлик тизими тарихан анъанавий амалиётлардан марказлашган совет инфратузилмасига, кейин эса мустақиллик йилларидаги комплекс ислохотларгача бўлган эволюцион йўлни босиб ўтган.

2020–2024 йилларда айрим ижобий силжишлар билан бирга хизматларга киришда ҳудудий тенгсизликлар, болалар саломатлигидаги тебранишлар ва статистик методологиядаги фарқлар тизимни янада такомиллаштириш зарурлигини кўрсатади. ВОЗ Европа ёндашуви эса тенглик ва профилактикага таянган барқарор сиёсатни шакллантириш учун муҳим методологик асос ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Тошкент: «Ўзбекистон». 2023. (Uzbekistan Republic and Constitution. – Tashkent: “Uzbekistan”. 2023)
2. Ўзбекистон Республикасининг “Фуқароларнинг репродуктив саломатлигини сақлаш тўғрисида”ги 11.03.2019 йилдаги ЎРҚ-528-сонли Қонуни. <https://lex.uz/docs/4233891?ONDATE=21.04.2021>
3. Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлигининг 2024 йил якунларига бағишланган ҳисоботи. <https://gov.uz/uz/ssv/sections/view/54523>
4. World Health Organization Regional Office for Europe. (2016). *Action plan for sexual and reproductive health: Towards achieving the 2030 Agenda for Sustainable Development in Europe – leaving no one behind* (EUR/RC66/13). <https://www.who.int/europe/publications/i/item/EUR-RC66-13>
5. WHO IRIS. (2016). *Sixty-sixth Regional Committee for Europe: Copenhagen, 12–15 September 2016: Action plan for sexual and reproductive health: towards achieving the 2030 Agenda for Sustainable Development in Europe – leaving no one behind*. <https://iris.who.int/items/a6f825f7-5953-48d2-bd84-8b0c73924d99>
6. World Health Organization. (n.d.). *Maternal mortality ratio (per 100 000 live births) (SDG 3.1.1)*. WHO Data. Retrieved February 5, 2026, from <https://data.who.int/indicators/i/C071DCB/AC597B1>
7. World Health Organization. (n.d.). *Adolescent birth rate (SDG 3.7.2)*. WHO Data. Retrieved February 5, 2026, from <https://data.who.int/indicators/i/24C65FE/27D371A>
8. United Nations Population Fund (UNFPA). (n.d.). *World Population Dashboard*. Retrieved February 5, 2026, from <https://www.unfpa.org/data/world-population-dashboard>
9. United Nations Population Fund (UNFPA). (n.d.). *Uzbekistan Population 2025 – World Population Dashboard*. Retrieved February 5, 2026, from <https://www.unfpa.org/data/world-population/UZ>